

Сергій БІЛВНЕНКО
(Запоріжжя, Україна)

**Трансцендентне як частина
повсякдення українського
селянина-степовика**
(за матеріалами етнографічних експедицій)

Традиція дослідження різних проявів потойбічного життя та його агентів-демонів має давню історію в українській історіографії та етнографії. Особливе місце щодо досліджень Степової України належить Я.П. Новицькому. Сучасна ж історіографія більше спитається на дослідження або спадщини Новицького або проводить дослідження більш етнологічного спрямування [1–5; 27–39].

Але при цьому досліджень не вірувань, а щоденного механізму співіснування потойбічного та реального у житті селян Степової України на сьогодні немає.

Головними джерелами, що стали основою підготовки даної статті, є матеріали Рукописного відділу Запорізького відділення інституту української археографії та джерелознавства НАН України. Насамперед це фонд 8, який містить матеріали археографічних експедиції Вільнянського, Запорізького, Михайлівського, Кам'яно-Дніпровського, Пологівського, Василевського, Куйбишевського, Оріхівського, Чернігівського районів Запорізької області. Актуалізовано інтерв'ю, які зібрані в с. Дудніково, Новомиколаївського району; Максимівка, Вільнянського району; с. Новоіванківка, Новомиколаївського району; с. Чубарівка, Пологівському районі; с. Петропавлівка, Новомиколаївського району; с. Уральському, Вільнянського району; с. Новогупалівка, Вільнянського району. Є також розповіді з Херсонської, Донецької, Кримської, Одеської та Миколаївської областей.

Кожен документ є унікальним, так як він несе відповідну інформацію щодо, з одного боку вірування українського населення Степової України ХХ – початку ХХІ століття, а з іншого боку показує реальні механізми існування трансцендентного у повсякденному житті селян

нина. Ці дослідження – лише маленький відсоток порівняно з тим пластом повсякденного-потойбічного, котре потребує більш суттєвого дослідження.

Особливість певних потойбічних образів української демонології полягає в тому, що віра в їх існування, реальні дії та непересічний вплив на життя людини завжди були частиною повсякдення українця-степовика. Селянин остерігався дій сил демонічного світу, що був реальним та його дії визначали день сьогоднішній та завтрашній.

Найчастіше в опитуваннях фіксується образ відьми, незалежно від статі, віку та освіти опитуваного.

Усна традиція ХХ століття інкримінувала відьмам насамперед те, що вони псували чужих корів, забираючи в них молоко. [див. додаток А]. З цих розповідей видно, що основним шкідливим заняттям відьми було те, що вона доїла чужих корів. Корови після цього не давали молока і взагалі не давали себе доїти. Відьми також могли поробити людям. Щоб подоїти коров відьма частіше всього перетворюється на собаку. Вона пролазить до корови і псує її. Відьма-собака не може нікого вкусити, а тільки налякати. Якщо ж відьма забажає когось побити тоді вона приймає образ клубку, свині чи кішки. Горе тоді людині, яка накликала на себе гнів відьми, якщо в нього не має заступника, який розуміється на відьмах та захисту від них.

Селяни Степової України вірили, що відьми накликають на людей хвороби, висмоктують кров, сприяють неврожая зернових. Їхні чари поширювалися на царину космічної та метеорологічної магії. Ось розповідь яка це підтверджує:

“ – І. Чи є в вашому селі відьми?

Та мабуть і нема, і не знаю. Дощу нема – кажуть відьми (сміх). А хто його зна.” [6]

Відьми вміли проходити крізь стіну, воду чи дерево, могли скидати свій людський образ і приймати інші – антропоморфні, зооморфні, предметні образи тощо. Вірили, що за допомогою зеленої гілки, батога, вуздечки, пояса та певних словесних формул, що зберігалися в глибокій таємниці, відьми могли змінювати зовнішній вигляд інших людей [див. додаток Б]. З цих розповідей можна зробити висновок, що відьми для того, щоб нашкодити людям “підробляли” їм, або “глазили” (зурочили). Щоб позбутися зглазу (зурочення) треба було звернутися до знаючих людей – знахарів, вони також допомагали позбутися і “підробленого” відьмою.

Дуже цікаву розповідь розповіли в селі Петропавлівка Новомиколаївського району:

“А може знаєте, щось про нечисту силу? На селі у Вас бувало?”

В. Я.: Не чув такого.

– А батьки не розповідали про таке?

В. Я.: Ні, це колись кажуть дід, батька батько – ловив відьом оцих. Так от потрібно носить під губою скіки-то неділь сир якийсь, а тоді йти до церкви, так відьма, кажуть, не заходе в церкву, а підходе – і цілує замки. Це колись було. Ото так розказував батько.

– Ото були? А що вони робили – може злочини якісь робили?”

В. Я.: Та Бог їх ото знає – мені розказували, так я ото знаю. Та й доїли – корів нічтю, ловили, в kota вони перетворювалися – нігті одрізали – дивилися, а в неї пальці пообрізувані. То було колись – так розказують. Сам ото я не бачив, розказували, що ловили когось. Як нема kota – так на плечі повіситься, мама казали як піймати – так якимсь поясом, ну вобщем, так розказував батько”. [22].

Ці розповіді дуже добре зображує образ відьми, вони розповідають про те, що робили відьми щоб нашкодити людям, описується засіб за допомогою якого можна їх впізнати та розказує про те як їх ловити. Можна зробити висновок, що існували люди які ловили відьом. В українській демонології можна зустріти розповіді про відьмаків (відьмачі, упирі), вони такі ж як відьми, але чоловічого роду. Їх багато як і відьом, і вони при житті є головними над відьмами, які їх бояться. Якщо відьма зіпсувала корову, то відьмаку достатньо подивитися на загін, щоб зрозуміти де вона входила і яку корову зіпсувала.

Також силу над відьмами мають знахарі. Люди кажуть, що знахарі, а особливо упирі, інколи показують свою силу над відьмами, заставляючи їх перетворюватися у різні образи, або наказують відьом коли ті вирішують вступити в боротьбу з ними. Знахарі відворожували людям лихо, яке причиняла відьма, а також карали відьом, іноді дуже жорстоко.

Помирає відьма дуже довго та важко. Це можна побачити з розповідей, які були розказані у селі Чубарівка, Пологівському районі, Запорізької області [див. додаток В]. З цих розповідей видно, що відьми перед смертю дуже мучаться, і оточуючі люди, які ховають відьом або колдунів, мають зробити певні дії, щоб вони померли. Відьма може помирати декілька разів.

Ховають відьом, по звичайному християнському обряду, але інколи хоронять їх пізно у вечорі. Це буває тоді, коли родичі померлої,

боятися візитів її з могили, вони також просять священника прочитати над могилою заклятні молитви, а тому бажають, щоб було менш наряду при виконванні цього обряду.

Всі ці розповіді свідчать про те, що в селах Південної України вірили у нечисту силу. Але і в цих селах є мешканці, які не знають хто такі відьми і що вони можуть зробити, хоча ймовірно тут постає питання про ширість респондентів.

Взагалі з етнографічних досліджень дуже гарно видно в яких районах Південної України більше всього розповсюдилась віра у надприродні сили. Це Новомиколаївський район, та інші. Однак хочу звернути увагу на те, що якщо в одному якомусь селі, наприклад, Дудніково, більшість мешканці не вірять у нечисту силу, то і всі інші притримуються тієї ж думки. Хоча є і винятки. Це напевно залежить від того, що села, за своїм складом не великі і кожен мешканець села знає один одного, і тому загальна думка сільського соціуму впливає на кожного хто є її частиною. І навпаки, якщо більшість віре у відьом, русалок чи домових, то і інші, може і не вірять, однак і не заперечують їх існування.

Русалка – це демонологічний образ, який був мало розповсюджений на території не тільки Півдня України.

В етнографічних дослідженнях свідчень про існування русалок не багато. В більшості випадків на запитання про русалок опитувані відповідали, що не вірять, або не чули, або забули. Хоча деякі розповіді все ж таки є:

– Були якісь легенди про нечисту силу, про русалок?

– Та балакали у нас в Полтаві, ото як Русальський Великдень, так ніколи не дають дітям купатися, обов'язково втопиться дитина.[18].

– Були якісь легенди про нечисту силу, про чорта, про русалок?

– Та балакали у нас в Полтаві, ото як Русальський Великдень, так ніколи не дають дітям купатися, обов'язково втопиться дитина. [19].

В цих дослідженнях хоча і не йдеться про образ русалки, як такової, тобто не описується її зовнішній вигляд, одяг, тощо, але вона свідчить про те, що все ж таки в уяві людей цей образ існує, бо недарма не дозволяли купатися дітям у Русальський Великдень. Домовик – це один з най розповсюджених демонологічних образів, в який вірили раніше і вірять зараз, як у селах так і у містах. Його дуже часто уявляють як старенького дідуся з довгою бородою, невеличкого зросту.

– А у вас в селі крім відьом є ще домові, може ще хтось?

- Є, вони в кожній хаті є.
- А як ви з ними спілкуєтесь?
- Дочка каже мамо ти каже положи оце, печеня на стіл. [26].

Домовики здебільшого мешкають у хатах. Однак є різні домовики: мешкають в розвалинах або в неосвячених домівках, але домовики, які мешкають на конюшнях, а також ті які мешкають на млинах, шкодять більш за інших.

Якщо домових мешкає у хаті то він вибирає найтепліший закуток. Він міг знаходитися за піччю. В такому разі при випіканні весільного короваю домашньому духу кидали в піч маленькі хлібинки. Нерідко бачили його й на стелі.

Домовики бувають добрі, а бувають лихі. Не залежно від цього вони мають великий вплив на господарство. Їх не можна лаяти, і навіть не можна проти ночі говорити про них. Якщо домовик не полюбить господаря або кого-небудь з його сім'ї, то він починає робити неприємності, ходить і грюкає на горищі, турбувати дітей у колисках, лякає дорослих, не дає спокійно спати господині і господарю дома, а може без церемоній душити кожну ніч і, не даючи перехреститися, а перестає душити тільки тоді, коли півні заспівають. Ось ще приклади того, як домовик шкодить:

– Нічого, я ще не дуже знала, чула що брать котів треба. Домовик його, як почав бить, всі двері, всі вікна відкриває. Приїхав проститися. Я жила у Вільнянську у сестри. Мене направили у сільхозотдел в Новогуполовку, дали квартиру там на хуторах Криничний була, і я знімала там квартиру, колхоз платив за мене і він як ото почав його душити домовик там. Як тільки засне і він його душе. А як мене душив, то я сказала так – “Як що тобі не вгодна, то я могу вшитися.” Він ще з мене одіяла стягав. Лежу, попервах коли чую щось там даве мене на ноги, а тоді ще чую ще одіяло тягне. Я тоді молюся Бога, як помоліться, домовик чогось це не любе.” [16].

В цій розповіді домовик не тільки гупає дверима та вікнами, а й б'є ката, стягує ковдру та душить господиню.

Основною шкодою домовика є те, що він шумить та грюкає у ночі, ось ще одна розповідь яка підтверджує це:

– Ваша родина в якісь прикмети вірила?

– Вірили вони в домового. Розказувала мені бабуся як її син переїхав в нову хату і домовий їх чогось не влюбив. Як полягають спати в коридорі тарактить відрами, на горищі гупає. Вийде дядько – нема

нікого. Так продовжувалося довгенько. Вони не витримали і залишили цей будинок, виїхали. [19].

Ця розповідь підтверджує той факт, що якщо домовик когось не полюбить, то ті господарі не зможуть мешкати у тієї хати тому, що домовик буде шкодити їм та заважати жити.

Також домовик може, наприклад, перед якоюсь подією пустити воду зі стелі на підлогу, на стіл, або навіть на їжу. Вночі міг покликати господаря на ім'я. У цьому випадку досвідчені люди радили не відгукуватися до трьох разів. Посеред ночі домовик міг спуститися і вилізати ложки, тому після вечері їх обов'язково треба було перемити або хоча б накривати. Домовик нерідко підкрадався до сонного і починав його душити, це було тоді коли людина лежить обличчям до гори. У степу не можна було лежати головою на захід, інакше домовик міг прибігти і налити в вухо отрути. Також треба сорочку, в якій була людина, коли її душив домовик, пом'яти у млинці, в якому м'яли волокна льону й коноплі, виправити й знову надягти – дух більше не пристане.

Конюшні домовики могли заплутувати коням гриви. Якщо домовику подобався кінь, він заплітав йому гриву в коси. Якщо ж він зненавидів тварину, то буде кататися на ній всю ніч. Щоб такого не траплялося, господар іноді разом з конем закривав козла. На Херсонщині вважали, що коней не слід продавати з тими вуздечками, в яких вони до цього ходили, інакше домовик мучитиме вночі інших коней, які були куплені пізніше.

Домовики також, як і відьми доять корів:

– А якісь страшні історії розповідали, там про домовиків?

О. С.: Це старі розповідали.

Н. С.: Розповідали, що от там домовий корову доїть. Ось колись прийдіть та подивіться, корова видосна. Ой да, да точно корова подоїна, бо у конюшні домовий.

Та де ж той домовий, та живе?

– На криші у тому, у хаті.

– А нічого з ним не робили?

О. С.: Та ні. [8].

Іноді домовики набридали своїми витівками господарям до того, що вони були змушені перейти жити на інше місце.

Але добрий домовик, коли він любить господаря і його сім'ю, – це знахідка, скарб. Він годує і доглядає господарських коней. Він люблю-

ється господарською донькою, як своєю дитиною, він до неї підсилає женихів, самому ж господарю звідусіль сиплються гроші. Домовик міг бути охоронцем домашнього вогнища, захисником сім'ї.

Буде домовик допомагати чи шкодити сім'ї залежало від того, як поважав його господар, переселяючись в нову хату. Степовик увечері на новосіллі розкладав на горищі на чистому рушнику житній хліб і сіль і запитував: “Господарю, чи хочеш ти, щоб я в твоїй сім'ї жив?” Наступного дня до схід сонця дивився: якщо хліб над'їдений, то на новому місці буде житися добре, якщо ж все розкидано, – то погано. Крім того, перейшовши в новий дім, господар в першу ж ніч ішов до старої хати, ліз на горище і говорив: “Господарю, підеш зі мною до нової хати”. Після такого ввічливого запрошення домовику нічого не лишалося, як перебиратися на нове місце і продовжувати оберігати мир і спокій селянської родини. А ось ще один приклад як запрошували домовика:

– Я тут купила хату, дом, ще Рубель був, там председатель жив, дерев'яні стелі, дерев'яна підлога, хата хороша, тільки мазать потрібно. Коли я робила у совхозі то я наймала, ентузіастів, вони мені добре платили, робила і договорилося, щоб мені поставили горище нове, все. Поставили горище, вікна нові, все, я гроші не брала. Як я їхала домового з собою брала, положено, кажуть, як їдиш. домовик, якщо ти мене уважаєш, поїхали за мною. [21].

З усього приведеного вище ми можемо зробити висновок, що кожен домовик має свій характер.

Зображення зовнішнього вигляду домовика дуже різноманітне: в одних джерелах він описаний, як маленький чоловічок з ріжками; уявляли його також в образі чорного півня; зображували його як чорного kota з вогняними очима і бородою, було навіть ствердження, що домовик це тварина або людина тільки без голови. Вважали також, що домовик мохната невеличкого зросту людина, а також, що він виглядає як маленький хлопчик, у червоних портках, у рогатій шапці, з люлькою в зубах. Ноги має такі, як у цапа. Домовики сидять собі за столом і курять люльки, як ковалі, або ходять у постатях панів по подвір'ю з люльками на довгих цибухах, а деколи й гуляють. Часом показується домовик як пастушок у вереті, з батоном. Також він може приймати образ тварин: корови, барана, теляти, пса, kota, та інших.

Домовик – це такий демонологічний образ захист від якого потрібен лише тоді коли домовик не любить людину. Якихось конкретних

способів захисту від нього не має. Можна лише сказати, що він не любить коли людина хреститься або моляться.

– Розкажіть про домового?

– Домовий, коли ж я ото поїхала, хата у Рублів була, така хороша, у свекра, на дві половин, через сіни ще одна хата, так як ото у німців. Коли я стала на ньому жоната він, я кажу так учись, їдь у Михайлівське там училище механізаторів широкого профілю, чуєш от він вчився на механізатора широкого профілю то, а я сама ж осталася, і вечором як приїду вже з роботи, все пороблю, батько там у тій хаті, от городів. І він знає що, читаю книжки, газети і лущу семочки, лущайки на стілець кладу. Тоді чую нічню, щось плюхає, коло мене, я уже не сплю. Я не сплю, хлопає кабачок мій, сильно плює, я думаю що це таке, в хаті низькі вікна, менше хати, ніж зараз, я глянула мужик стоїть у біл'ї, товстий, такий, оте думаю ще подивлюся, ще і голову, бачите яка я, ще подивлюся голову, а голова вище як вікно, голови не бачу. Тоді я тягну що руку і молюсь Бога, от. Коли вже глянула вже нема домового.

– Ще щось причитали при цьому?

– Я жила у Вільнянську у сестри. Мене направили у сільхозотдел в Новогуполовку, дали квартиру там на хуторах Криничний була, і я знімала там квартиру, колхоз платив за мене і він як ото почав його душить домовик там. Як тільки засне і він його душе. А як мене душив, то я сказала так – “Як що тобі не вгодна, то я можу вшитися.” Він ще з мене одіяла стягав. Лежу, попервах коли чую щось там даве мене на ноги, а тоді ще чую ще одіяло тягне. Я тоді молюся Бога, як помоліться, домовик чогось це не любе. [15]

Отже, можна сказати, що всі ці демонологічні образи є невід’ємною частиною духовності українського народу. Вони настільки прижилися в українській культурі, що без них ми не можемо собі уявити повсякденне життя українського селянина Степової України.

Джерела і література:

1. *Вовк Х.* Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995. – 335 с.

2. *Воропай О.* Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – Українське видавництво, Мюнхен, 1996р., 345 с.

3. *Дяченко Ю.П., Замлинський В.О. та ін.* УКРАЇНЦІ: народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1991р. – 640 с.

4. Етнографічні дослідження південної України: Збірник наукових праць Всеукраїнської ювілейної конференції, присвяченій 145-річчю з дня народження Я.П. Новицького: 6–8 жовтня 1992 р. – Запоріжжя: ЗДУ, 1992. – 183 с.

5. Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография. Пер. с нем. К.Д. Цивиной. Примеч. Т.А. Бернштам, Т.В. Станюкович и К.В. Чистова. Послесл. К.В. Чистова. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. – 511 с.: ил. (Этнографическая библиотека).

6. Зібрання матеріалів Рукописного відділу Запорізького відділення інституту української археології та джерелознавства НАН України (Далі ЗМРВЗВІУАТД НАНУ). – Ф. 8. – Оп. 2. – Спр. 26. – Арк. 17.

7. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 11. – Спр. 6. – Арк. 32.

8. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 3. – Спр. 118. – Арк. 27.

9. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 3. – Спр. 120. – Арк. 25.

10. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 3. – Спр. 156. – Арк. 26.

11. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 3. – Спр. 50. – Арк. 32.

12. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 3. – Спр. 71. – Арк. 9.

13. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 3. – Спр. 73. – Арк. 12.

14. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 5. – Спр. 115. – Арк. 6

15. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 5. – Спр. 134. – Арк. 17.

16. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 5. – Спр. 137. – Арк. 13.

17. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 5. – Спр. 161. – Арк. 4.

18. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 5. – Спр. 169. – Арк. 6.

19. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 5. – Спр. 170. – Арк. 12.

20. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 5. – Спр. 179. – Арк. 9.

21. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 5. – Спр. 196. – Арк. 11.

22. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 5. – Спр. 198. – Арк. 9.

23. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 5. – Спр. 221. – Арк. 2.

24. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 5. – Спр. 37. – Арк. 9.

25. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ Ф. 8. – Оп. 5. – Спр. 38. – Арк. 7.

26. ЗМРВЗВІУАТД НАНУ. Ф. 8. – Оп. 5. – Спр. 41. – Арк. 15.

27. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: [У 3 кн., 6 т]. – Факс. вид. – К.: АТ “Обереги”, 1994 р. Кн. I, т. 1: (Зимовий цикл); т. 2: (Весняний цикл). – 400 с.: порто. – Бібліогр.: 388-392 с.

28. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: [У 3 кн., 6 т]. – Факс. вид. – К.: АТ “Обереги”, 1994 р. Кн. II, т. 3: (Весняний цикл); т. 4: (Літній цикл). – 528 с.: порто. – Бібліогр.: 507–513 с.

29. Ковальчук О.В. Українське народознавство. – К.: Освіта, 1992. – 176 с.

30. *Костомаров Н.И.* Славянская мифология. Исторические монографии и исследования. (Серия “Актуальная история России”). М.: “Чарли”, 1994. – 688 с.

31. *Кравець О.М.* Сімейний побут і звичаї українського народу: Історико-етнографічний нарис. – К.: Наукова думка, 1966. – 200 с.

32. *Лозко Г.С.* Українське народознавство. – К.: Зодіак – ЕКО, 1995. – 368 с.

33. *Максимович М.* Дні та місяці українського селянина: пер. з рос. – К.: Обереги, 2002. – 189 с.

34. *Наулко В.І., Артюх Л.Ф., Горленко В.Ф. та ін.* Культура і побут населення України: Навч. посібник. – 2-е вид., доп. та перерб. – К.: Либідь, 1993 р. – 299 с.; іл.

35. *Пономарьов А., Артюх Л., Бетехіна Т. та ін.* Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник. 2 видання – К., 1994 р. – 256 с.; іл.

36. *Супруненко В.П.* Народина: Виток нації; символи, вірування, звичаї та побут українців. – Запоріжжя: МП “Берегиня” – СП “ФАЄЗ”, 1993. – 136 с.

37. Українська минувщина. – К.: Либідь, 1993. – 236 с.

38. Українське народознавство: Стан і перспективи розвитку на зламі віків: Збірник наукових праць / Ред. кол.: Г. Скрипник та ін. – К.: Освіта, 2002. – 636 с.

39. Українські символи / Під ред. М.К. Дмитренко. – К.: Народознавство, 1994. – 140 с.

ДОДАТКИ

Відьма в ув'язненні українців

1. – Чи були баби які ворожили, гадали?

– Були, одна була, Латишка звали, по-вуличному. Вона як відьма була – корів може поробить і людям може щось зробити”

2. – А розповідали вам якісь легенди про нечисту силу, відьом, русалок?

– Баба розказувала. Не пускали її гуляти батьки. То пішла вночі гуляти. Погуляла., приходить, дивиться – хтось корову доїть. Каже: “Приходжу, дивлюся, чи мати корову доїть, чи що?” Бистренько лягла, щоб не замітили, що гуляла. Вранці корова не доїть, не підпускає доїтися, б’ється. Пішли до ворожки, а вона й каже: “Візьміть різного пшона і насипте в сковороду. І скільки получеться молока, туди насипте крупу. Хто прийде по крупу, той і доїв”. Так вони зробили і прийшла жінка брата.”

3. “У відьму вірили, що корову доє нічною. Розказували і мама, і бабушка, що в селі там була відьма яка приходила нічною в білій сорочці з розпущеними косами і видноувала корову. Її ловили, били, а вранці бачили цю жінку побиту, але одіту як нормальну.”

4. – Г. О. Була у вашому селі якісь неприємні зустрічі з відьмами?

О. Д.: Та було (сміється). Було колись. Захворіла чи туберкульозна чи ще якась і треба було її звати, а молода – первістка. А тут в нас баба по сусідству жила, йшла соняшники вибивати і води в нас попросила. Ну, попросила, я її ще й молока, кислячка дала, ага, і розкаже її, що корову треба здавати, а вона мені “Не здавайте пройде”... Ну, як же, діти ще малі, молоко люблять, треба його постійно кип`ятити, а по хворіють діти лучи ми нову купимо. А прихожу з ферми, він на роботі, а вона стояла там в літньому лагері мітла, тьпка все там поперекидувала, а мені сусідка каже, що ця баба з городу зайшла і чого вона до тієї корови лізла, чи може молока хотіла взяти, так я її і так би дала ну її в селі призирали за це. Ну, ми корову здали, я її нічого не казала, ну на неї підозра була. Ото таке було.

Г. О. – Вже її немає?

О. Д.: Та вже багато років її немає, її хату зруйнували, все вигорнули.

5. – А в нечисту силу вірили?

Вірили, і я вірю. В мене був один випадок. Я була сама вдома. Хоча сама і боялась оставатися. Всі замки в хату закрила. І тільки заснула. Крізь сон чую, клацнув замок, той що в хату. Перелякалася. Я лежу вся у клубочок, odkриваються двері в спальню, стоїть мужик. Одітий в сірому, здоровий, руки в карманах і ухмиляється з наглим видом. А мені наче хтось каже, перехрестись, а я не можу руки підняти. А я кажу, ну Господи, ну якжеш мені перехреститься? І тоді помалу-помалу рука піднялась і я перехрестилась. Він закрив двері і пішов, і замок клацнув. Встала я, а двері з середини закриті як я замикала.”

Описи магічних здібностей відьом

1. Г. О.: – Вірите ви в якісь потойбічні сили. Може десь у селі були відьми?

К. Д. Казали, балакали, що от кажуть, от хлопці збираються, пішли за 5 км., дівчина якась сподобалась, а отут глинище, ідуть, вискакує на дорогу або перебігає, або іде по перед тобою, танцює кіт чи собака, ото кажуть, відьма. Ну, я не бачила і не чула, а хто його знає.

Г. О.: – Ви в це вірите ?

К. Д.: – Та хто його знає. Мені не приходилось з цим стикатися. Щоб сказати що я точно бачила, то ні.”

2. – А відьми були?

– Та були, відьми були.

– Що робили відьми?

– Та що, і в кішку оберталися, попід ногами путалися. Це мені мама розказувала.

– А як вона кішкою ставала?

– Ну, знали вже ту бабу.”

3. М.С.: – Відьми були в селі?

– Казали були. Я не знаю, але кажуть були. Кажуть на кого вона ото сердита. Іде в вечері і як вчепиться у хвате за руки. І ото каже як одрубає, денебуть чи на руках чи на ногах пальці. І тоді те чіпляється вона так як собака. Ну перероджується. Як задні то відрубає на тому на ногах пальці, як на передніх лапах то як той на руках. Ну я не бачила, а кажуть. Корів доїли. Біля нас жила баба одна, і ото казали що вона відьма, до неї в хату ніхто не заходив. А як терен в неї там за хатою, сидить, ми ж бачимо ми малі, дивимось що баба робе. А вона сидить у тому у горшку, масло коло-те. А корови немає, та вона пролізе в якусь щілинку, здох і молоко винесе. А як воно не знаю.

М.С.: – З нею спілкувались люди чи обходили стороною?

– Да ніхто нічого їй не каже. Хто зна, аби ж це знали точно. Це біля нас така була що корови не було, а масло колотила. Казали що вона відьма.

С.М.: – А якісь є способи боротися з відьмами?

– А хто зна, не знаю.

С.М.: – А якщо когось зглазили чи порчу навели? Що робили?

А було те, у нас невістка була, якщо з дитиною щось станеться, помие в хаті всі миски, ложки, ручки, тоді той води дасть напитися і воно той воно пройде. Водичкою тою що все помие і воно проходить.”

4. Г. В.: – А злі відьми були такі що?

Г. Я.: – Ну дурна слава про яких йшла?

Г. В.: – Ну зглази там наговорювали?

Б. Л. Ф.: – Були такі, ну тільки ж ми їх не...

Ч. М. М.: – Ну а я якщо в оце не вірила і не вірю. Ну кажучи єсть що вони і зразу і такі що можуть наговорить.

Б. Л. Ф.: – І зразу єсть такі... Купила я четверо поросят, по двісті тридцять рублів! Це ви представляєте!? Які зря гроші... Тільки продала – поросят купила, думаю то... Ходили, ходили одні люди до мене – дивилися, любувалися. Троє тільки мек! І як не було і подохли. І після того і один раз у двір не прийшли. Понятно? А одно осталося, так я оцей год його і зарізала. Ото єсть народ чи ото такі.

Ч. М. М.: – Ну є такі, що яїчка закопують, ну я це не знаю. Один раз до Марфусі прийшли ми на похорон і до (нерозбірливо) всі в неї сиділи на лавочке, і тоді ж я їду додому, ну я тоді вже з палочкою ходила. І в неї під хатою, під кухнею, отак... я думала гриб росте. Отак половина яїчка і отак землі... тільки кусочок видно. Я кажу: “Марфо, у тебе ще й гриби ростуть під хатою, чи що.” І тільки палкою, а звідти викачуєть яєчко. Оце на щось же воно зроблене, так же туди курка не могла знестиь. Були, є такі люди...

Б. Л. Ф.: – Переливають дорожку...

Ч. М. М.: – Дорожку переливають.”

Описи смерті відьом

1. Ч. М. М.: – Є такі. Була й одна, що ми на неї грішили – Зіна, но вона вже вмерла. Ну таких щоб ми відьма вона: “Я читаю чорну магію, я читаю чорну...” “На що тобі вона потрібна оце чорна” “Я тільки на плохе не читаю, а тільки на хороше”. Чорна магія там хороше нічого, по-моєму, а тільки на плохе. А ну ж вона умерла, а так.

Г. Я.: – А поховали її якось по-особливому, чи так як всіх?

Ч. М. М.: – Та поховали ми її, вона вмерла її всі недовольні нею були страшно. Її ніхто не схотів купати. Так її ото син приїхав там... Іван. Ото вони її обмили там, поховали. Ну люди були – вона була учителька, а були люди конечно. Ну так щоб дуже за неї жаліли, ото знаєте як людина вмерла то жаліють. Ну якось всі, люди всі сусіди якось, ну недовольні були за оце що за таке, що вона може зробити. Ото на неї більш в нього всі, що вона може. Ну а тут так, на нашій вулиці таких немає. У нас усі хороші.

2. І.: – А раніше відьом не було?

І. П.: – Відьми, нам казали, що це старі баби. А як вони робляться, те, й друге, й третє, ну, факт того, що вони є, це я вам 100% кажу. І дочка пішла, і жінка пішла, і маги лежала три з половиною годи. А я кажу, щоб я, оце, не вірив, то все.

С. М.: – А як відьми помирають?

І. П.: – Дуже тяжко. У нас раніше був колдун, так йому стелю про- бивали, а і наче не вмере, і все. Отаке діло. Ви, як кажуть, молоді, вірте і перевірте. Ну, що є вони, це точно. Що їм потрібно, я не знаю, були люди, як люди, все помагали один одному, а тоді заздрість узялась, один заробляє багато і почалось. А тепер уже зляться, що я їх розоблачив.

Сергій Білівненко (*Запоріжжя, Україна*). **Трансцендентне як частина посвядження українського селянина-степовика (за матеріалами етнографічних експедицій).**

Стаття присвячена аналізу щоденного механізму співіснування елементів потойбічного та реального у житті селян Степової України. Автором пропонується висновки, що демонологічні образи є невід'ємною частиною духовності південноукраїнського селянства. Вони настільки прижилися в українській культурі, що без них ми не можемо собі уявити повсякденне життя українського селянина Степової України.

Ключові слова: трансцендентне, демонологічні образи, Степова Україна, посвядження.

Сергей Биливненко (*Запорожье, Украина*). **Трансцендентное как часть повседневной жизни украинского крестьянина-степняка (по материалам этнографических экспедиций).**

В статье анализируется повседневный механизм сосуществования элементов потустороннего и реального в жизни крестьян Степной Украины. Автор предлагает выводы, что демонологические образы являются неотъемлемой частью духовности южноукраинского крестьянства. Они настолько прижились в украинской культуре, что без них тяжело представить повседневную жизнь украинского крестьянина Степной Украины.

Ключевые слова: трансцендентность, демонологические образы, Степная Украина, повседневность.

Bilivnenko Serhiy (*Zaporizhzhya, Ukraine*). **Transcendental as a part of everyday life of the Ukrainian peasant-steppe (on the materials of the ethnographic expeditions).**

In article an everyday mechanism of the coexistence of the elements of the real world and other world in the life of the peasants of the Steppe Ukraine is analysed. The author offers the conclusions that the demonological images are an integral part of spiritual life of the peasantry of the Southern Ukraine. They so much became acclimated in the Ukrainian culture that the everyday life of the Ukrainian peasant of the Steppe Ukraine is difficult to imagine without them.

The Keywords: transcendental, demonological images, Steepe Ukraine, everyday life.